

Birgivi'nin *el-Avâmil* Adlı Eserinin Nahiv İlminin Öğretimindeki Yeri ve Önemi

Zülfikar Durmuş* – Ramazan Meşe**

Öz: İmam Birgivi (ö. 981/1573), XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ilim, kültür ve sanatta zirveye ulaştığı dönemde yaşamış bir âlimdir. *El-Avâmil* adlı eseri, Arap dilinde önemli bir çalışma olup, nahiv ilminin temel kaidelerini özet bir şekilde ele almaktadır. Bu eser, nahvin âmil, ma'mûl ve i'râb konularını inceler. Arap gramerine bir giriş olarak telakki edilen bu eserde Birgivi, her konuyu akılda tutulması kolay bir takım yöntemlerle izah eder. Eserde örnek olarak verilen ayet ve hadisler, nahiv bilgileri yanında ayrıca İslam itikat ve ahlakını yansıtması bakımından oldukça dikkat çekici olup, bu yönüyle benzerlerinden ayrılır. Klasik nahiv kitapları arasında yer alan *El-Avâmil*'de basit ve sade dil kullanılması, teferruata ve nahiv ekollerinin ihtilaflarına girilmemesi, matematiksel bir görüntüleme sistemi ile konuların bablara ayrılması ve akılda kalıcı örnekler kullanılması öğretim tekniği ve yöntemi bakımından dikkat çeker. Güncelliğini koruyan *El-Avâmil*, hâlâ Arapça öğrenmek isteyen kişiler tarafından okunmakta ve okutulmaktadır. Hatta günümüzde nahiv ilmi konusunda eser yazarlara da referans olmaktadır. Bu çalışmada eser ve müellifi hakkında kısa bilgi verilip, eserin içeriği, dil ve üslup özellikleri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Ayrıca bu eserin nahiv öğretimindeki yöntemi ve önemi değerlendirilmiştir. Klasik nahiv kitapları ve günümüzde yazılan nahiv kitapları ile mukayesesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Birgivi, Nahiv, Avâmil, Âmil, Ma'mûl, i'râb.

The Role and the Importance of Birgivi's Work *al-Awâmil* in Teaching the Science of *Nahiv*

Abstract: Imam Birgivi (d. 981/1573) is a scholar who lived during the sixteenth century when the Ottoman Empire reached its peak in science,

.....

* Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı. Professor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Divinity, Department of Tafsir (Qur'anic Exegesis), Nevşehir, TURKEY.
zulfikardurmus@nevsehir.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-4255-0820>

** Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı. Research Assistant, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Divinity, Department of Arabic Language and Rhetoric, Nevşehir, TURKEY.
ramazanmese@nevsehir.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8524-7923>

culture and art. His work, *al-Awāmil*, is an important work in the Arabic language literature, discussing the basic principles of the science of syntax. This work examines the issues of syntax, namely, *āmil*, *ma'ālum* and *'irāb*. In this work, considered as an introduction to Arabic grammar, Birgiwî explains each subject in a way that it is easy for a learner to keep them in mind. The Qur'anic verses and hadiths are given as examples for grammatical rules in the book. This characteristic of it is quite remarkable in terms of reflecting the Islamic belief and morality as well as knowledge of Nahiw and therefore is distinguished from its similar versions in this respect. The usage of a simple language, abstaining from entering into grammatical details and disputes among the Nahiw schools, the separation of subjects with a mathematical visualization system and the usage of catchy examples are noteworthy characteristics of *al-Awāmil* in terms of teaching technique and method. *Al-Awāmil*, maintaining its up-to-dateness, is still read and taught by those who want to learn Arabic and teach it. In fact, it is also considered to be a basic source for those who write about the science of Nahiw. In this study, after a brief introduction about the author and his work, we analyze the content of the work, features of its language and method in detail. In addition to that, the method and importance of this work in teaching the science of Nahiw is evaluated. It is compared with the classical and contemporary Nahiw books.

Keywords: Arabic Language, Birgiwî, Syntax, *al-Awāmil*, *Āmil*, *Ma'mûl*, *'Irāb*.

1. İMAM BİRGİVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Çeşitli sahalarda eser veren büyük Türk âlimi Birgiwî, 10 Cemâziyelevvel 929 (27 Mart 1523) tarihinde Balıkesir'de doğmuştur.¹ Asıl adı Takıyyüddîn Mehmed olup aynı zamanda “Birgili” olarak da bilinir. Babası Pîr Ali Balıkesir'de müderristir. Annesinin adının ise Meryem Hanım olduğu bilinmektedir.²

İlk eğitimini babasından alan Birgiwî, başta Arapça ve mantık olmak üzere diğer ilimleri de ondan tahsil etmiş ve bu arada hafızlığını tamamlamıştır.³

.....

1 Hayatı hakkında geniş bilgi için Bk. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 1:284-285; Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgiwî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1981), 21-90; Ahmet Turan Arslan, “İmam Birgiwî Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri”, *İmam Birgiwî Sempozyumu*, haz. Mehmet Şeker, (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 16-23; Emrullah Yüksel, “Birgiwî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6:b191-194; M. Yaşar Düzenli, “Balıkesirli Bir Osmanlı Aydını: İmam Birgiwî”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/4 (2000): 228-243.

2 Bk. Emrullah Yüksel, “Mehmet Birgiwî”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (1977): 175.

3 Arslan, “İmam Birgiwî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri”, 17.

Daha sonra Sultan Mehmed Han'ın annesinin medresesine (Haseki Medresesi) girdi ve dönemin tanınmış âlimlerinden Kazasker Abdurrahman Efendi'nin (ö. 958/1575) öğrencisi olmuştur. Birgivi'nin yetişmesinde bu şahsın büyük etkisi olduğu söylenir.⁴ Bunun öncesinde de "Ahîzâde" olarak bilinen Mehmed Efendi'den (ö. 1000/1591) ders almıştır.⁵ Daha sonra üstün başarı ile müderrislik payesini elde eden Birgivi, Abdurrahman Efendi'ye intisap edip ihtisasını tamamlamıştır. Bir süre medreselerde müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Kanuni döneminde hocası Abdurrahman Efendi'nin aracılığıyla Edirne Kassâm-ı Askerî'si olan Birgivi, aynı zamanda ders okutmaya devam etmiştir.⁶ Burada iken kendisiyle aynı vazifede olan Abdurrahman b. Seydi Ali'nin (Kızıl Molla) derslerine de katılmıştır.⁷

Bu müderrisliğinin yanında câmilerde vaaz vererek, halkı Kur'an ve sünnete davet etmiştir. Oldukça dindar bir kimliğe sahip olduğundan Müslümanların Kur'ân ve sünnete uymayan tavır ve davranışlarını gördükçe üzülmiştir. Zaten memlekette batıl inançlar hayli artmıştı. Kabirler üzerine türbeler inşa edilip buralarda altın ve gümüş şamdanlarda devamlı olarak mumlar yakılması, hocaların rüşvet alması, ücret karşılığında Kur'ân okunması, zengin çocuklarına layık olmadıkları halde ücretle ilmî payeler verilmesi, vakıflara para vakfedilmesi gibi batıl ve meşru olmayan birçok uygulamaya karşı çıkmış ve bu konuda insanları ikaz etmiştir.⁸

Halkın bu davranışları terk etmelerinden umudunu kesen Birgivi, İstanbul'a giderek Bayramiyye tarikatı şeyhi Abdullah Karamânî'ye (ö. 972/1565) intisap ederek inzivaya çekilmiştir. Ancak şeyhinin talebi üzerine, Sultan II. Selim'in hocası Birgili Atâullah Efendi'nin (ö. 979/1571) Birgi'de yaptırdığı medreseye müderris olarak gitmiştir. İlmî birikimiyle kısa sürede çevresine pek çok talebe topladı. Birgivi'den ders almak isteyenler ülkenin dört bir tarafından Birgi'ye akın etmişlerdir.⁹

Birgi'ye yerleşen Mehmet Efendi burada kendini tamamen ilmi çalışmalara vermiştir. Bir yandan ders okutuyor diğer yandan irşat faaliyetlerinde

4 Arslan, "İmam Birgivi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", 17.

5 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 284.

6 Yüksel, "Birgivi", 6: 192.

7 Yüksel, "Mehmet Birgivi", 177.

8 Yüksel, "Mehmet Birgivi", 177.

9 Bk. Yüksel, "Birgivi", 6: 192.

bulunuyordu. Bununla da yetinmeyip kitaplar telif ediyordu. Nitekim Birgi’de uzun süre müderrislik yapmasından dolayı “Birgivi” ismi ile meşhur olmuştur.¹⁰

Birgivi, başta *Avâmil* ve *İzhâr* olmak üzere gerek Arap grameri konusunda gerekse diğer İslamî ilimlerde kaleme aldığı eserlerle büyük bir hizmet yapmıştır. Kur’ân ve sünnetin dili olan Arapça’nın öğrenilmesi noktasında büyük bir çaba harcamıştır. Son derece samimi, tavizsiz ve idealist biri olan Birgivi, devletin bütün kademelerindeki yöneticilerde gördüğü eksiklikleri büyük bir cesaretle dile getirmiştir.¹¹

Birgivi, 981 yılı Cemâziyelevvel ayında (Eylül 1573) bir İstanbul seyahati esnasında veba hastalığına yakalanarak vefat etmiştir. Akabinde de Birgi’ye getirilerek defnedilmiştir.¹²

1.2. Eserleri

İmam Birgivi tek yönlü bir şahıs değildir. İslamî ilimler başta olmak üzere neredeyse her alanda eserler veren müellif eserlerini Türkçe ve Arapça olarak kaleme almıştır.¹³ Biz konumuz gereği sadece Arap Dili’ne ait eserlerini zikretmekle yetineceğiz. Bu eserler şöyledir:

İm’ânu’l-enzâr
Risâletun fi’s-sarf
Kifâyetü’l-mübtedî
el-Emsiletü’l-fadliyye
Şerhu’l-emsileti’l-fadliyye
Hâsiye ale’l-fadliyye
Ta’lîkât ale’l-fevâidi’d-diyâiyye
İmtihânü’l-ezkiyâ
Ta’lîkât ale’l-ımtihân
Avâmil
İzhâru’l-esrâr

.....

10 Yüksel, “Birgivi”, 6: 192.

11 Yüksel, “Birgivi”, 6: 192.

12 Bk. Arslan, *İmam Birgivi Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, 46; Yüksel, “Birgivi”, 6: 193.

13 Birgivi’nin eserleri hakkında Bk. İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyetü’l-Arifin Esmâü’l-Müellifin ve Asâru’l-Musannifin*, (İstanbul: Maarif Vekâleti 1951), 2: 252; Arslan, “İmam Birgivi’nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri”, 23; Yüksel, “Birgivi”, 6: 193-194; Düzenli, “Balıkesirli Bir Osmanlı Aydını: İmam Birgivi”, 243-244.

Osmanlı medreselerinde Arapça öğretimi genelde üç aşamada gerçekleşirdi. Bunlar *iktisar*/asgari düzey, *iktisad*/orta düzey ve *istiksa*/ileri düzeydir. Buna göre Arapça öğretiminde her seviyeye uygun eserler belirlenmiştir.¹⁴ İlk düzeyde daha şematik ve özet bilgiler verilirken, ikinci ve üçüncü düzeylerde meseleler daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.¹⁵ Bu üç düzey için, pek çok eser belirlenmiştir.¹⁶ Bunlardan nahiv alanında Abdulkâhir el-Cürcânî'nin *el-Avâmilü'l-Mie*'si, Birgivî Mehmed Efendi'nin *el-Avâmilü'l-Cedîd*'i ile *İzhâru'l-Esrâr*'ı, İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *el-Kâfiye*'si, Abdurrahman-ı Câmî'nin (ö. 898/1492) *Mollâ Câmî*'i, İbn Malik Tâî'nin (ö. 672/1274) *el-Elfiyye fi'n-Nahv*'i, İbn Hişâm en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) *Şuzûru'z-Zeheb*'i ile *Muğnî'l-Lebîb*'i ve İbn Âcurrûm'un (ö. 723/1323) *el-Âcurrûmiyye*'si gibi eserler ön plana çıkmıştır. İşte *Avâmil* bu tedrici eğitimin ilk sırasında yer almaktadır. Kendisinden önce okutulması bir gelenek halini almış olan eserlere bir zemin hazırlamakta ve öğrencilere Arapça konusunda bir temel oluşturmaktadır. Nitekim *Avâmil*'deki bilgilere bakılınca özet ve temel bilgiler olduğu görülür. Ayrıca bu bilgilerin şematik ve akılda tutulması kolay bir sistemde olması da bu tedrici eğitim sisteminin ilk merhalesine büyük katkı sağlamaktadır.

2. AVÂMİL'İN MUHTEVA ANALİZİ

Arapçada “terkip ve cümle içerisindeki kelimelerin i'râbına tesir eden unsurlara” “âmil” denir. Çoğulu da “avâmil”dir.¹⁷ Âmil, bu dili öğrenmeye gayret edenler –özellikle de Arap olmayanlar- için çok önemlidir. İşte bu öneminden dolayı âlimler tarafından “Avâmil Risaleleri” kaleme alınmış ve bu âmiller tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu avâmil risaleleri arasında en çok şöhret bulanlar *Avâmil-i Atik* veya *Avâmilü'l-Mie* olarak bilinen Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078) eseri ile çalışmamıza konu aldığımız Birgivî'nin *el-Avâmil* adlı eseridir.¹⁸

- .....
- 14 Mücahit Küçüksarı, “Dil Öğretimindeki Metodoloji ve Yaklaşım Farklılıkları Bakımından İbn Âcurrûm'un *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*'si ve Birgivî'nin *el-Avâmil*'i Üzerine Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/1 (2018): 3.
  - 15 Dursun Hazer, “Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2002): 283.
  - 16 Bu eserler hakkında detaylı bilgi için Bk. Hazer, “Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları”, 283-286.
  - 17 İsmail Durmuş, “Avâmilü'l-Mie”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 106.
  - 18 Bk. Arslan, “Arap Gramerinde İki Avâmil Risalesi ve Bunların Mukayesesi”, *İlam Araştırma Dergisi* 1/2 (1996): 163.

Birgivî'nin *Avâmil*'i, bir telakkiye göre Abdülkâhir el-Cürcânî ile başlayıp İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'si ile gelişen âmil, ma'mûl ve i'râb geleneği tarzında kaleme alınmış, nahvin konularını ele alan temel bir ders kitabıdır.¹⁹

Birgivî, bu eserinde Arap dilinde var olan bütün âmilleri ele almış ve âmil teorisi üzerine sistemini kurmuştur. Esere besmele, hamdele ve salvele ile başlayan Birgivî, eserinin giriş kısmında, i'râb meselesinin bilinmesi ve kavranması için, yüz maddenin bilinmesi gerektiğine vurgu yapmış ve bu maddeleri üç bölüm halinde açıklayacağını söylemiştir. Bu bölümlerden ilkini, *âmillere* ayırmıştır ki, bunlar toplamda altmış maddedir. İkinci bölümünü bu âmillerin etkilediği kelimelere, yani *ma'mûllere* hasretmiştir. Bunlar da otuz maddedir. Eserin son bölümünü ise, *i'râb* meselesine ayırmıştır. Bu son bölümde on ana başlık kullanmıştır. Eserin muhtevasının daha iyi kavranması için bu üç bölümü biraz daha teferruatlı açıklamak istiyoruz.

2.1. Birinci Bölüm: Âmil

Birinci bölüm âmil kısmına ayrılmış olup bunlar toplamı altmış tanedir. Bu âmiller kendi arasında lafzî ve manevî olarak iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan elli sekiz tanesi lafzî, iki tanesi ise manevî âmildir.

Lafzî âmiller kendi arasında semaî ve kıyasî olmak üzere iki kısma ayrılıp bunlardan kırk dokuz tanesi semâî, dokuz tanesi ise kıyasîdir.

Semâî olanlar beş kısma ayrılmış ve bunlar birer örnekle açıklanmıştır. Bu âmiller şöyledir:

1. Harf-i cerler: Toplam 20 tanedir: *Bâ* (ب), *min* (من), *ilâ* (إلى), *'an* (عن), *'alâ* (على), *lâm* (ل), *fi* (في), *kef* (ك), *hattâ* (حتى), *rubbe* (رب), *vâvu'l-kasem* (و), *tâu'l-kasem* (ت), *hâşâ* (حاشا), *müz* (مذ), *münzü* (منذ), *halâ* (خلا), *'adâ* (عدا), *levlâ* (لولا), *key* (كي), *le'alle* (لعل).

2. İsmi nasb haberini ref eden harfler: 8 tanedir: *İnne* (إن), *enne* (أن), *keenne* (كأن), *lâkinne* (لكن), *leyte* (ليت), *le'alle* (لعل), *munkatî' istisnâ'* için kullanılan *illâ* (إلا), cinsini nefyeden *lâ* (لا).

3. İsmi ref haberini nasb eden harfler: 2 tanedir: *Leyse*'ye benzeyen *mâ* (ما), *leyse*'ye benzeyen *lâ* (لا).

.....

19 Mehmet Çakır, "Birgivî'nin el-İzhâr'ında İzlediği Öğretim Yöntemi", *İmam Birgivî Sempozyumu*, Haz. Mehmet Şeker, (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 43.

4. Muzari fiili nasb eden harfler: 4 tanedir: *En* (أَنْ), *len* (لَنْ), *key* (كَيْ), *izen* (إِذَنْ).

5. Muzari fiili cezm eden kelimeler: 15 tanedir: *Lem* (لَمْ), *lemmâ* (لَمَّا), *lâmu'l-emr* (لِ), *nehiy lâ'sı*, (لَا). Bunlar bir muzari fiili cezm ederler. *În* (إِنْ), *meh-mâ* (مَهْمَا), *mâ* (مَا), *men* (مَنْ), *eyne* (أَيْنَ), *metâ* (مَتَى), *ennâ* (أَنَّى), *eyyu* (أَيَّ), *haysumâ* (حَيْثَمَا), *İzmâ* (إِذْمَا), *İzâmâ* (إِذَا مَا). Bunlar ise şart ve ceza olarak isimlendirilen iki muzari fiili cezm ederler.

Kıyasî âmiller dokuz tanedir: Mutlak fiil, ism-i fâil, ism-i mefûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil, mastar, muzâf isim, tam mübhem isim ve mana-yı fiil.

Mutlak fiil: Her fiil, failini ref ve mefûlünü nasb eder. Her fiil için bir fail gerekir. Eğer bu fail ile söz tamamlanırsa bu fiile *tam fiil* denir. Eğer fail ile cümlenin manası tamamlanmıyor ve mana ancak mansûb bir haber getirmekle tamamlanıyorsa bu fiile de *nakıs fiil* denir.

İsm-i fâil: Bu, kendi ma'lûm fiilinin ameli gibi amel eder.

İsm-i mefûl: Kendi meçhul fiilinin ameli gibi amel eder.

Sıfat-ı müşebbehe: Bu da kendi fiilinin ameli gibi amel eder.

İsm-i tafdil: Kendi fiilinin ameli gibi amel eder.

Mastar: Kendi fiilinin ameli gibi amel eder.

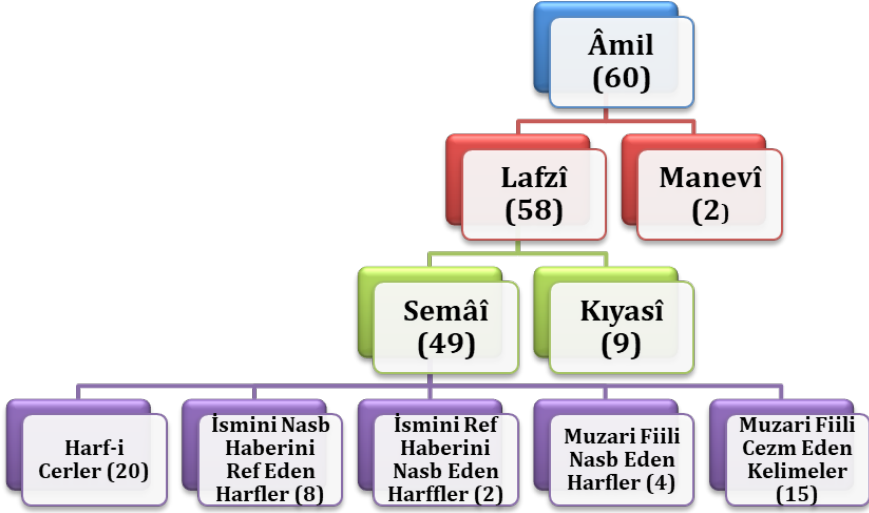
Muzâf isim: Cer amel eder.

Tam mübhem isim: Nasb ameli yapar.

Mana-yı fiil: Kendisinden fiil manası anlaşılan her lafızdır.

Manevî amel iki kısma ayrılmıştır: Birincisi mübteda ve haberi ref eden, ikincisi ise muzari fiili ref eden amildir. Bunları tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

Tablo 1:

2.2. İkinci Bölüm: Ma'mûl

Bu babta toplamda 30 ma'mûlden bahsedilmektedir. Bunlardan yirmi beş tanesi doğrudan ma'mûl, diğer beş tanesi dolaylı (tebeî) ma'mûl olarak belirlenmiştir. Dolaylı ma'mûlden maksat, doğrudan amilden etkilenmeyip de kendisinden önce gelen ma'mûlle olan sıfat-mevsûf veya bedel olma gibi bir ilişki nedeniyle o ma'mûlün harekesini almasıdır. Doğrudan ma'mûl olanlar dört ana başlığa ayrılmıştır. Bunlar şöyledir:

1. Merfû' Ma'mûller: 9 tanedir: Fâil, nâibu'l-fâil, mübteda, haber, kâne ve benzerlerinin ismi, inne ve benzerlerinin haberi, cinsini nefy eden lâ'nın haberi, leys'e'ye benzeyen mâ ve lâ'nın ismi, nasb ve cezm edatı almayan muzari fiil.

2. Mansûb Ma'mûller: 13 tanedir: Mef'ûlü mutlak, mef'ûlü bih, mef'ûlü fih, mef'ûlü lieclih, mef'ûlü maah, hal, temyiz, müstesna, kane ve benzerlerinin haberi, inne ve benzerlerinin ismi, cinsini nefy eden lâ'nın ismi, leys'e'ye benzeyen lâ'nın ve mâ'nın haberi, nasb edatı alan muzari fiil.

3. Mecnûr Ma'mûller: 2 tanedir: Harf-i cer nedeniyle mecnûr olan isim ve izâfet nedeniyle mecnûr olan isim.

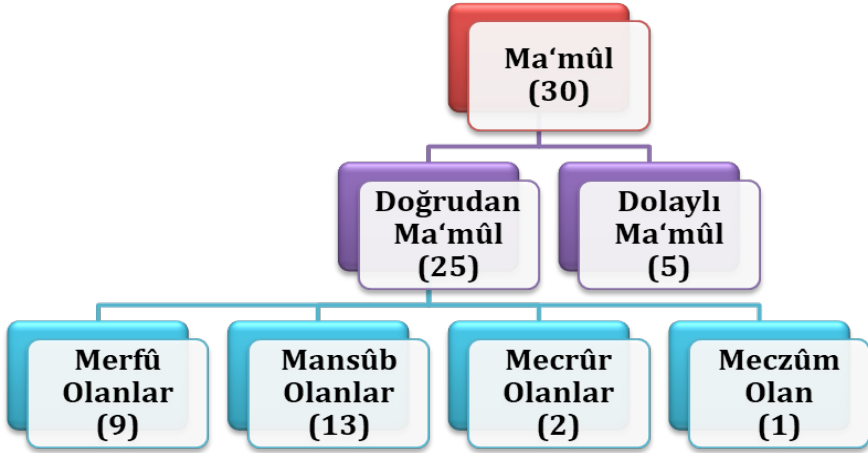
4. Meczûm Ma'mûller: 1 tanedir: Cezm edatı alan muzari fiil.

Dolaylı âmiller ise beş tanedir: Sıfat, ma'tûf, te'kîd, bedel ve atf-ı beyan.

Bu ve önceki bölümde görüldüğü gibi Birgivi âmil teorisini merkeze alarak sistematik bir şekilde teferruata girmeden birtakım bilgileri açıklamaktadır. Her âmil ve ma'mûl için bir örnek vermekle yetinmektedir. Bu örneklerden bir kaçının birebir Kur'an'dan iktibas, diğerlerinin ise anlamının Kur'an ve hadislerden iktibaslar olduğu söylenebilir.

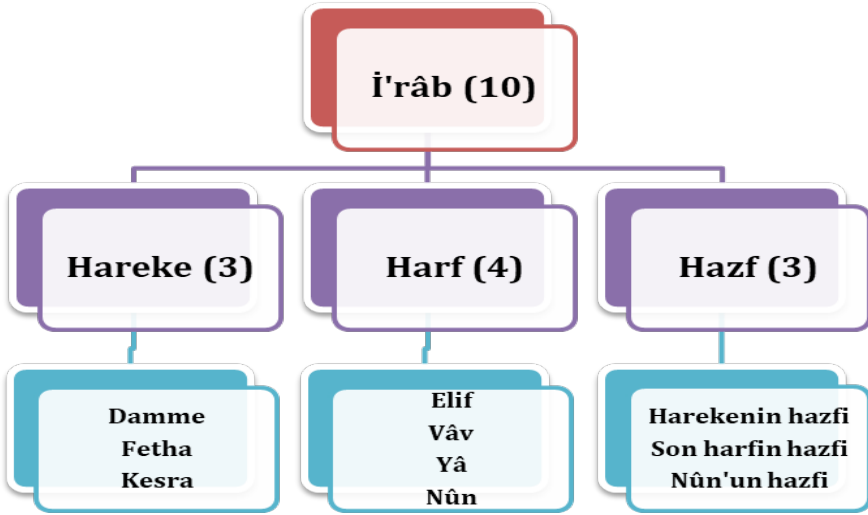
Tablo 2:

2.3. Üçüncü Bölüm: İ'râb

İ'râb'ın ya hareke ya harf ya da hazf ile olduğu söylenmiştir. Hareke damme, fetha ve kesra; harf, vâv, yâ, elif ve nûn; hazf ise hareke, son harf ve nûn'un hazfini kapsar. Böylece i'râb, toplamda on başlık altında ele alınmıştır.

Tablo 3:

3. AVÂMİL'İN DİLİ

Avâmil, Arapça yazılmış bir eser olup, gayet sade ve anlaşılır bir dile sahiptir. Örnek cümleler, kitabın farklı yerlerinde kelime değişikliği yapılarak tekrarlanmış ve ana dili Arapça olmayan biri için sıkıcı olmayan bir yapıda kurulmuştur. Bu itibarla cümlelerin Türkçe'ye tercümesi gayet kolay bir hal almıştır. Ayrıca ilim tahsil eden öğrencilerin Kur'ân ve hadislerden aşına oldukları kelimelerin örneklerde yoğun bir şekilde kullanılması, gerek örneklerin anlaşılması gerekse akılda kalmasını kolaylaştırmıştır. Örneğin âmil bölümünde harf-i cerler kısmında (من) harf-i ceri için verilen örnek (ثَبْتُ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ) ile (على) harf-i ceri için verilen örnek (تَجِبُ التَّوْبَةَ عَلَى كُلِّ مُذْنِبٍ) anlam ve kelime yapıları olarak birbirine benzemektedir.²⁰ Bu da akılda kalıcılığı kolaylaştırmaktadır.

4. AVÂMİL'İN YÖNTEMİ VE ÖNEMİ

4.1. Yöntemi

İmam Birgivî, *Avâmil*'ine çok kısa bir mukaddime ile başlayıp eserini üç ana bölümde sunmaktadır. Bütün bölümlerde ele aldığı bilgiler, yüz maddeden oluşmaktadır. Bu yüz maddede âmil (etkileyen), ma'mûl (etkilenen) ve amel

20 Bk. Birgivî Mehmed Efendi, *Avâmil ve İzhâr*, trc. Arif Erkan, (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 1985), 9-10.

(ortaya çıkan etki) yani i'râb konularını son derece özet bir şekilde matematiksel bir düzenle ele almıştır. Ayrıca bu maddeleri sıralarken de en çok kullanılan âmilleri önce vermiş, daha az kullanımı olanları ise sonraya bırakmıştır. Birgivî'nin bu eseri iki gayeye matuf olarak yazdığı söylenebilir. Birincisi, nahiv ilmini özetleyerek az metinle çok bilgi vermek; ikincisi ise Arap Dili'ni yeni öğrenmeye başlayanların nahiv kaidelerini kolaylıkla ezberleyeceği bir tarzda sunmaktır.²¹ Yani yeni başlayanları bıktırmadan nahvin temel kurallarını vererek dil öğretiminde ilk merhaleyi iyi bir yöntemle sunma gayesi gütmektedir. Birgivî gibi muhtasar bir nahiv kitabı ele alan Halef b. Ahmer (ö. 180/796), -ki *Mukaddime* adındaki bu eser elimize ulaşan en eski muhtasar nahiv kitabıdır.²² Eserin girişinde, nahivcilerin ve bütün Arap dilcilerinin detaylı ve izahlı bir yöntem kullandıklarını, yeni başlayanların ihtiyaç duydukları ve ezberlenmesi kolay eserler telif etmediklerini söylemiştir. Bundan dolayı kendisinin detay ve izahtan uzak, başlangıç seviyesinde olanlara uygun muhtasar bir eser yazdığını belirtir. Bu eseri okuyan, ezberleyen ve üzerinde müzakere edenlerin nahiv usulünü öğreneceğini söyler.²³ Halef b. Ahmer burada kendisinden önce yazılan nahiv kitaplarını eleştirmekle beraber muhtasar, ezberlenmesi kolay olan nahiv kitaplarına olan ihtiyacı dile getirmektedir. Ayrıca bu yöntemle yazdığı eserinin de okunup, ezberlenip ve düşünülmesi halinde nahvin öğrenileceğini iddia etmektedir. Halef b. Ahmer gibi Birgivî de eserinin mukaddimesinde “*Arapça öğrenmek isteyenlerin yüz maddeyi bilmesi gerekir*” ifadesinden başka bir şey dememiştir. Dolayısıyla bu eseri neden kaleme aldığı ve hangi yöntemi kullandığı konusunda herhangi bir bilgi vermemiştir. Ancak eser incelendiğinde -belirlediğimiz kadarıyla- şu yöntemleri izlediği görülebilir:

4.1.1. Matematiksel Sistem

Birgivî, *Avâmil*'inde matematiksel bir sistem takip eder. Öyle ki bu sistem nahvin kavranması ve ezberlenmesini kolaylaştırmaktadır. Örneğin esere besmele ile başladıktan hemen sonra konuya girip anlatacağı konuları sayılarla ifade etmektedir.²⁴

.....

21 Muharrem Çelebi, “İmam Birgivî'nin Dilciliği”, *İmam Birgivî Sempozyumu*, Haz. Mehmet Şeker, (Ankara: TDV Yayınları, 1944), 47.

22 Muharrem Çelebi, “Muhtasar Nahiv Kitaplarına Bir Bakış”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1989): 1-31.

23 Halef b. Ahmer, *Mukaddime fi'n-nahv*, thk. İzzeddîn et-Tenûhî (Dımeşk: Matbû'âtu Müdiriyyeti İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, 1961), 33-34.

24 Birgivî, *Avâmil ve İzhâr*, 8.

اعْلَمَ أَنَّهُ لَا بُدَّ لِكُلِّ طَالِبٍ مَعْرِفَةَ الْأَعْرَابِ مِنْ مَعْرِفَةِ مِائَةِ شَيْءٍ. سِتُونَ مِنْهَا تُسَمَّى عَامِلًا، وَتَلْثُونَ مِنْهَا تُسَمَّى مَعْمُولًا وَعَشْرَةٌ مِنْهَا تُسَمَّى عَمَلًا وَأَعْرَابًا.

Görüldüğü gibi Birgivî burada yüz âmilin varlığından, bunları altmışının âmil, otuzunun ma'mûl ve onunun da amel ya da i'râb olduğunu açıklarken rakamlara başvurmakta ve bunları da eserin ilerleyen sayfalarında matema-tiksel bir sistemle sunmaktadır.

4.1.2. Basitlik ve Sadelik

Birgivî anlatmak istediği konuyu basit ve sade bir cümle ile aktarıp hemen peşinden bu konu hakkında bir örnek getirir. Basra, Kufe, Bağdat gibi dil ekol-lerinin ele aldığı konuya dair ihtilaflarına, görüşlerini dayandırdıkları delillere değinmez. Gereksiz detaylarla konuyu uzatmadığı gibi başlangıç seviyesindeki öğrencinin gözünün korkmasını da engellemiş olur. Örneğin *manevi âmilleri* açıklarken bunların iki tane olduğunu, birincisinin mübteda ve haberin ref edilmesi, ikincisinin ise muzari fiilin ref hali olduğunu açıklayıp her iki âmil için de bir örnek vererek noktayı koymaktadır. Bu âmiller hakkında nahiv ki-taplarında mübteda ve haberin ref edicilerinin ne olduğu ile alakalı ihtilaflara hiç değinmez:

وَالْمَعْنَوِيُّ اثْنَانِ: الْأَوَّلُ رَافِعُ الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ. نَحْوُ: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ. وَالثَّانِي: رَافِعُ الْفِعْلِ الْمُضَارِعِ. نَحْوُ: يَرْحَمُ اللَّهُ تَعَالَى الثَّائِبَ.

Ayrıca *Avâmil*'de konuların işlenmesinde kısa ve öz bir yöntem izlenmesi öğrencileri bıktırmamak içindir.²⁵

4.1.3. Avâmil'in Örnekleri

Avâmil'in en dikkat çeken yönlerinden birisi örnekleridir. Bu örneklerle bakılınca Birgivî'nin, İslam ahlak ve itikadına önem verdiği ve bu esasları öğrencilerine öğretme gayretinde olduğu anlaşılır. *Avâmil* bu özelliği ile ken-disinden önce telif edilen nahiv kitaplarından ayrılır. Dolayısıyla bu eser bir yandan nahiv kaidelerini öğretirken bir yandan da İslam ahlak ve itikadını öğretmektedir. Bu eseri okuyan bir öğrenci Arapça öğrenme dahi İslam ahlak ve inanç sisteminden haberdar olur.

.....

25 Arslan, *İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, 221.

Avâmil'e bir şerh yazmış olan İzmirli Ömer Efendi, Birgivi'nin bu örnekleriyle *Dehriyye*, *Felâsife*, *Mutezile* ve *Kerrâmiye* gibi bozuk mezhepleri reddettiğini, bu örneklerin öğrencilere güzel bir öğüt olmasını, zahirlerinden kaideleri öğrenmelerini, sonra da onlarla amel etmelerini kastettiğini söyler.²⁶

Birgivi'nin verdiği bu örnekler aynı zamanda pratik ve pedagojiktir.²⁷ Ayrıca verdiği bu örnekler anlam ve yapı olarak herkesçe bilinen şeyler olduğundan akılda kalması daha kolaydır. Örneğin *semât âmiller* kısmında harfi cerleri açıklarken verdiği bazı örnekler şöyledir:

يُوعِ بِاللَّهِ تَعَالَى وَ بِهِ لِأُبْعَثَنَّ. (dirileceğim)
Yüce Allah'a iman ettim ve O'na yemin ederim ki tekrar).

تُبْتُ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ. (Bütün günahlardan tövbe ettim).

تُبْتُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى. (Yüce Allah'a tövbe ettim).

كُفِفْتُ عَنِ الْحَرَامِ. (Haramdan alıkonuldum).

تَجِبُ التَّوْبَةُ عَلَيَّ كُلِّ مُذْنِبٍ. (Tövbe, her günahkâr kişiye gerekir).

تُبْتُ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ فَعَلْتُهُ مُذْ يَوْمِ الْبُلُوغِ. (Büluğ çağından beri işlediğim bütün günah-
lardan tövbe ettim)

هَلَكَ النَّاسُ حَاشَا الْعَالَمِ. (Âlim hariç, insanlar helâk oldu).

هَلَكَ الْعَالَمُونَ خَلَا الْعَامِلُ بِعِلْمِهِ. (İlmiyle amel eden hariç, âlimler helâk oldu).

هَلَكَ الْعَامِلُونَ عَدَا الْمُخْلِصِ. (İhlaslı olan hariç, ilmiyle amel edenler helâk oldu).

لَوْلَاكَ يَا رَحْمَةَ اللَّهِ لَهَلَكَ النَّاسُ! (Ey Allah'ın rahmeti! Sen olmasaydın, muhakkak)
(insanlar helâk olurdu)

Bu örnekler bakıldığında genellikle anlam bakımından birbirine yakın ve benzer kelimelerin kullanıldığı görülür. Bunun yanında bu örneklerde bir kelimenin farklı türevleri ile öğrencileri karşı karşıya getirmekte ve bir yandan da sarf bilgisi verilmektedir. Mesela (ذَنْبٍ - مُذْنِبٍ) sülâsî fiilinin (ذَنْبٍ) gibi farklı türevlerini öğrenciye tanıtmaktadır.

Yine örnekler verilirken hadislerden, az da olsa ayetlerden istişhadda bulunulmuştur. Ancak şiirle istişhadda bulunulmamıştır.

.....

26 Arslan, *İmam Birgivi Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, 220.

27 Arslan, *İmam Birgivi Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, 220.

4.2. Önemi

Klasik nahiv öğretiminde büyük bir ün elde etmiş ve yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalarda Arapça öğretim materyali olarak akla ilk gelen eserlerden olan *Avâmil*, nahiv öğretiminde çok önemli temel ve muhtasar bir eserdir. Nahiv ilminde başlangıç seviyesindeki öğrenciler için hazırlanmış olan bu eser nahiv ilmine bir giriş kitabı kabul edilebilir. Bu eser Osmanlı Medreselerinde kendisinden sonra okunması gelenek halini almış olan *İzhâru'l-Esrâr* ve *Kâfiye* gibi kitaplara zemin oluşturması bakımından da önem arz eder. Nitekim *Avâmil*'de verilen bilgiler *İzhâru'l-Esrâr*'da biraz daha detaylandırılmış ve bu şekilde tedrici bir yöntem izlenerek öğrenciye Arap Dili öğretilmeye çalışılmıştır. Zira ikinci eserini *İzhâru'l-Esrâr* "sırların ortaya çıkarılması" şeklinde isimlendirmesi bu eserin *Avâmil*'in şerhi ve detaylandırılması olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin *Avâmil*'in ikinci bölümünde *ma'mûl* bahsinde Birgivî 13 mansûb isim olduğunu ve ilk sırada mefûlü mutlakın olduğunu söyleyip bir örnekle konuyu bitirmektedir:²⁸

أَمَّا الْمَنْصُوبُ فَثَلَاثَةٌ عَشْرٌ: الْأَوَّلُ: الْمَفْعُولُ الْمَطْلُوقُ. نَحْوُ: ثَبَّتْ تَوْبَةً نَصُوحًا وَالثَّانِي: الْمَفْعُولُ بِهِ.

Bu konu *İzhâru'l-Esrâr*'da daha detaylı olarak ele alınmaktadır. Nitekim mefûlü mutlak hakkında "Kendi manasında olan lafzî veya takdirî (açık veya gizli) mezkûr bir âmilin failinin işlediği mananın ismidir" diyerek daha detay bilgi verdikten sonra örneğe geçmiştir:²⁹

أَمَّا الْمَنْصُوبُ فَثَلَاثَةٌ عَشْرٌ: الْأَوَّلُ: الْمَفْعُولُ الْمَطْلُوقُ. هُوَ اسْمٌ مَا فَعَلَهُ فَاعِلٌ عَامِلٌ مَذْكُورٌ لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا بِمَعْنَاهُ، نَحْوُ ضَرَبْتُ ضَرْبًا وَضَرْبَةً وَضَرْبَةً

Avâmil'in yazıldığı zamandan günümüze kadar okutulmuş olması ve yerine bir alternatif arayışına girilmemesi, onun önemini ispatlar niteliktedir. Ayrıca bu eserin onlarca şerhinin ve tercümesinin yapılması, onun geçmişte ve günümüzde ilim meclislerinde önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. İmam Birgivî ve eserleri üzerine doktora çalışması olan Ahmet Turan Arslan, *Avâmil*'in ilk defa 1234/1839'da olmak üzere 1325/1909'a kadar 37 defa basısının yapıldığını söylemiştir. Ayrıca aynı çalışmasında *Avâmil*'in 26 şerhini zikretmektedir.³⁰ Nitekim Birgivî'nin *Avâmil* ve *İzhâru'l-Esrâr* isimli eserleri

28 Bk. Birgivî, *Avâmil* ve *İzhâr*, 22.

29 Bk. Birgivî, *Avâmil* ve *İzhâr*, 143.

30 Bk. Arslan, *İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, 213-218.

ile İbnü'l-Hâcib'in *Kâfiye*'sinin birlikte *Nahiv Cümlesi* veya *Nahiv Mecmûası* adı altında basıldığı bilinmektedir.

Yine bu eserin güncelliğini koruması, hâlâ Arapça öğrenmek isteyen kişiler tarafından okunması ve okutulması ve hatta günümüzde nahiv ilmi konusunda eser yazarlara da referans olması onun önemini gösteren bir diğer durumdur.

A. Turan Arslan, Musul Arap Dili ve Edebiyatı Kürsüsü profesörlerinden Ahmed Hattâb el-Ömer'in fasih Arapçanın öğretilmesinde ve yaygınlaştırılmasında *Avâmil*'den yararlanılabileceğini dile getiren makalesinden bahsederek onun dilinden şunları aktarmaktadır:

...Birgivî'nin –ki o aslen Türktür- yazdığı âmiller hakkında bir risâlesini gördüm ki, o nahvin genel çizgilerini vermektedir. Programların hazırlanmasında ondan faydalanabiliriz. Zira Arapça konuşmayanların dil kaidelerini ve hükümlerini öğrenme hususunda özel bir dikkatleri vardır. Onlar kendi dillerinden başka bir dil öğrenmek istedikleri zaman, önce kaideleri öğrenir; sonra konuşmayı ona göre zabtederler. Biz bu çalışmamızda, herhalde bu âlimin tecrübelerinden istifade ederiz. Onun ışığında nahvin esaslarının tedris metodu çıkarılır. Bu eser mütehasıs olmayan ve avam Arapçasına alışmış olan halk için yararlıdır. Çünkü bunlar da avam Arapçasından fasih Arapçaya geçmek için, Arapça konuşmayanların takip ettiklerine benzeyen usullere uymaya muhtaçtırlar.³¹

Bu makalede dikkat çeken husus ana dili Arapça olan ve bu alanda ihtisas yapmış olan birinin *Avâmil*'in fasih Arapça öğretiminde ve yaygınlaştırılmasında kullanılmasını teklif etmesidir. Bu, *Avâmil*'in önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

5. DİĞER NAHİV KİTAPLARI İLE MUKAYESESİ

Bu bölümde, Birgivî'nin *Avâmil*'i ile iki nahiv kitabının mukayesesi yapılmıştır. Bu iki nahiv kitabından birinin Birgivî'nin *Avâmil*'inden önce telif edilen eserlerden, diğerinin ise çağdaş nahiv kitaplarından olmasına dikkat ettik. Böylelikle Birgivî'nin etkilendiği ve etkiledikleri noktasında bir fikir sahibi olabileceğiz.

.....

31 Arslan, *İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, 229.

Seçtiğimiz nahiv kitaplarının *Avâmil* gibi âmil teorisini merkeze alarak telif edilmiş olmaları iki nahiv kitabı arasındaki farkın daha net görülmesine katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Bundan dolayı âmil, ma'mûl ve i'râb yöntemi ile yazılan nahiv kitaplarını tercih ettik. Bilindiği gibi nahiv kitapları metot ve muhteva açısından farklılık gösterir. Bazı nahiv kitapları nahvi bablara ayırarak incelerken bazıları ise âmil, ma'mûl ve i'râb bakımından incelemişlerdir.³²

Emevîlerden itibaren, *el-Avâmil*, *el-Avâmilü'l-mie*, *Mietü âmil*, *Avâmilü'l-i'râb*, *el-Muhtasar fi'n-nahv*, *el-Mukaddime fi'n-nahv* isimleriyle muhtasar birçok eser telif edilmiştir. Bunların ilki *el-Avâmil fi'n-nahv* ismiyle Halîl b. Ahmed'e (ö. 170/786) nispet edilir. Yine Kisâî'nin (ö. 189/805) *Râiyye* olarak bilinen manzum risalesi ve Ebû Ali el-Fârisî'nin (ö. 395/1004) *el-Avâmilü'l-mie* isimli eseri de muhtasar nahiv kitaplarından kabul edilir. Bunlardan sonra ise senelerce Birgivi'nin *Avâmil*'i ile birlikte Osmanlı medreselerinde okutulan Abdülkâhir el-Cürcânî'nin meşhur *Avâmilü'l-mie*'si gelir.³³ Kâtip Çelebi ise *Keşfu'z-Zunûn* adlı eserinde bilinen en eski *Avâmil* kitabının İbn Faris'e ait olduğunu ve onu sırasıyla Cürcânî ve el-Kayravânî'nin (ö. 479/1086) takip ettiğini ifade eder.³⁴ Birgivi'nin *Avâmil*'i de bu metotla telif edilmiştir. Ancak bu eserlerden bize ulaşan sadece Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *Avâmil*'i olduğundan, Birgivi'nin *Avâmil*'i ile bu eserin kısaca bir mukayesesini burada yapacağız.

5.1. Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-Avâmilü'l-Mie*

Cürcânî *el-Avâmil*'ine, "el-Avâmilü'l-mie" adını vermiştir. Buna uygun olarak eserinde 100 âmil zikretmiştir. Bu âmilleri lafzî ve manevî olmak üzere iki ana kısma ayırarak lafzî âmilleri kıyasî ve semâî olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Semâî âmilleri on üç grup halinde doksan bir maddede incelemiştir. Kıyasî âmilleri ise yedi maddede ele almıştır. Son olarak da iki manevî âmil zikrederek toplamda 100 âmil zikretmiştir.³⁵

.....

32 Bk. Çelebi, *a.g.m.*, 2-3.

33 Durmuş, "el-Avâmilü'l-mie", 4: 107.

34 Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmâ'l-kütüb ve'l fûnûn*, (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941), 2: 1179.

35 Bk. Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-Avâmilü'l-mie*, thk. Bedrâvî Zehrân, Kahire: Daru'l-Meârif, ts.).

Cürcânî'nin *Avâmil*'i, Birgivî'nin *Avâmil*'inden yaklaşık beş asır önce telif edilmiştir. Birgivî'nin, Cürcânî'nin *Avâmil*'inden istifade ettiği kesin kabul edilir.³⁶ Ancak iki eser arasında gerek muhteva gerekse verilen örneklerde farklılıklar olduğu bilinmektedir. Bu iki eser birbirine kıyas edildiğinde şu maddeler ön plana çıkmaktadır:

1. Her iki eser de aynı ismi taşımalarına rağmen muhteva ve yöntem olarak birbirinden farklılık arz eder.

2. Cürcânî eserine herhangi bir mukaddime ile başlamazken, Birgivî, besmele, hamdele ve salvele ile başlayıp, i'râbı bilmek isteyen herkesin yüz maddeyi bilmesi gerektiğini mukaddimede ifade eder.

3. Cürcânî toplamda bu eserini yüz âmil üzerine bina edip bunları yüz maddede incelemektedir. Birgivî ise yine eserini toplamda yüz maddede ele alır. Ancak bunların altmışını âmil, otuzunu ma'mûl ve onunu da i'râb olarak ele almıştır.

4. Yine Cürcânî *Avâmil*'inde semâî âmilleri 13 gruba ayırarak incelerken Birgivî bunları beş ana grupta inceler.

5. Cürcânî toplamda 91 semâî âmil zikrederken, Birgivî bunların 47'sini zikretmeyip kendisi de 7 âmil ekleyerek toplam 49 semâî âmil zikretmiştir. Şöyle ki; Birgivî, Cürcânî'nin *Avâmil*'inde geçen beş nida harfini ve dokuz fiil ismini, kıyâsî âmiller bahsinde saydığı dokuz kıyâsî âmilden biri olan mana-yı fiil kabul etmiştir. Yine Birgivî, Cürcânî'nin sekizinci babda zikrettiği dört ismi, kıyâsî âmiller bahsinde saydığı dokuz âmilden olan tam mübhem isim kabul etmiştir. Ayrıca Cürcânî'nin onuncu babdaki 13 nakıs fiili, on birinci babdaki 4 mukarabe fiili, on ikinci babdaki 4 medh/övme ve zemm/yerme fiili ve on üçüncü babdaki 7 kalp fiilini, fiil maddesinde tek bir âmil olarak kabul etmiştir.

6. Birgivî, Cürcânî'den farklı olarak levlâ, key, le'alle, cinsini nefy eden lâ, izâmâ, ism-i tafdil ve mana-yı fiil gibi âmilleri de eklemiştir.

7. Cürcânî, harf-i cerleri zikrederken bu harflerin kullanıldığı diğer anlamları da verir. Ancak Birgivî, bunlardan bahsetmez. Sadece harf-i ceri zikredip bir örnek verir.

.....

36 Arslan, *Arap Gramerinde İki Avâmil Risalesi ve Bunların Mukayesesi*, 164.

8. Birgivî verdiği örnekler İslam ahlak ve itikadını yansıtmakla beraber nahiv kitaplarında tekrarlanan örneklerden farklılık arz eder. Cürcânî'nin verdiği örneklerde ise bu durum görülmez.

9. Cürcânî'nin *el-Avâmil*'i bütün amilleri özet bir şekilde ele alan bir eserdir. Birgivî'nin eseri ise daha pratik, sınıflaması daha mantıklı ve pedagojiktir.³⁷

5.2. Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*

Şimdi de günümüz nahiv kitaplarından olan ve kanaatimizce Birgivî'nin *Avâmil ve İzhâr*'ından ilhamla yazılan Mehmet Talu'nun *Sarf ve Nahve Giriş* (İstanbul: 1998) adlı eserini mukayese edeceğiz.

Talu, *Sarf ve Nahve Giriş* adlı eserinin nahiv kısmını sekiz ana bölümde ele almıştır. Birinci bölümde nahiv ilmi ile alakalı genel bilgiler; ikinci bölümde âmiller; üçüncü bölümde ma'mûller; dördüncü bölümde i'râb; beşinci bölümde harfler; altıncı bölümde i'râb örnekleri; yedinci bölümde seçme metinler ve sekizinci bölümde ise pratik konuşma ile ilgili metinleri ele almıştır.³⁸ Burada bizi ilgilendiren ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerdir. Zira bu bölümlerde Birgivî'nin *Avâmil*'i ile aynı ana başlıkları incelemiştir. Öyle zannediyoruz ki Mehmet Talu bu üç bölümün ana iskeletini *Avâmil*'den almıştır. Bu iki eserin mukayesesinde şu maddeler ön plana çıkmaktadır:

1. Mehmet Talu'nun eseri Birgivî'nin eserine göre çok teferruatlı ve hacimlidir. Birgivî'de temel bilgiler verilirken Talu, bu bilgilerin detaylarını vermiştir.

2. Talu, lafzî semâî âmiller bölümünde harf-i cerleri zikrederken Birgivî ile aynı sırayı takip etmeye özen göstermiştir. Talu, harf-i cerleri açıklarken genellikle ayet örnekleri vermiştir. Ayrıca bu harf-i cerlere verdiği bazı örnekleri ise Birgivî'nin verdiği örneklerin aynısıdır. (حاشا - خلا - عدا - مذ - منذ) harf-i cerlerine verilen örnekler gibi. Ayrıca Talu, saydığı bu 20 harf-i cer için Birgivî'ye nazaran daha fazla bilgi vermektedir.³⁹

3. Yine Talu lafzî semâî âmiller bölümünde ismini nasb haberini ref eden âmillerin altı tane olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra ek olarak nefy eden lâ'yı

.....

37 Benzer mukayeseler için Bk. Arslan, *Arap Gramerinde İki Avâmil Risalesi ve Bunların Mukayesesi*, 173-175.

38 Bk. Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, (İstanbul: 1998), 1: 171-511.

39 Bk. Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, 1: 188-192.

zikredip toplamda bu kısımda yedi âmilden bahsetmiştir.⁴⁰ Ancak hatırlanacağı üzere Birgivî ismini nasb haberini ref eden âmillerin sekiz tane olduğunu dile getirmiştir.⁴¹ Dolayısıyla Talu burada *munkati' isti'nâ'* için kullanılan *illâ* (لا) harfini ele almamıştır.

4. Birgivî ismini ref haberini nasb eden harflerin iki tane olduğunu ifade etmiştir.⁴² Ancak Talu bunların (ان – ما – لا – لات) şeklinde dört âmil olduğunu söylemiştir.⁴³

5. Birgivî muzari fiili nasb eden edatların dört ve cezm eden edatların da 15 olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Birgivî muzari fiili nasp ve cezm eden edatların toplamının 19 adet olduğunu söylemiştir.⁴⁴ Talu ise dört nasp eden edat, dört bir fiili muzariyi cezm eden ve on iki de iki fiili muzariyi cezm eden edat olmak üzere toplamda 20 amil saymıştır. Talu'nun saydığı Birgivî'nin saymadığı âmil ise muzari fiili cezm eden *eyyâne* (أَيَّانَ) edatıdır.⁴⁵

6. Lafzî kıyâsî âmiller ise her iki eserde aynı olup dokuz tanedir.

7. Manevî âmiller yine her iki eserde aynı olup iki tanedir.

8- Ma'mûl ve i'râb bölümlerinde de Talu, Birgivî'nin takip ettiği sistemi takip ederek daha detaylı bir şekilde bilgi vermiştir.

9- Talu verdiği örneklerde çoğunlukla ayetlerden iktibas etmiştir. Bazen de Birgivî'de kullanılan örneklerin aynısını kullanmıştır.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki Mehmet Talu, eserinde Birgivî'nin koyduğu sistemi takip etmiştir. Bazen âmillerin sayısında bazen de sıralama da farklılıklar olmasına rağmen Talu'nun bu eserinin ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümü *Avâmil*'in detaylı şerhi mahiyetindedir.

.....
40 Bk. Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, 1: 194-195.

41 Bk. Birgivî, *Avâmil ve İzhâr*, 12.

42 Bk. Birgivî, *Avâmil ve İzhâr*, 13.

43 Bk. Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, 1: 197.

44 Bk. Birgivî, *Avâmil ve İzhâr*, 14-16

45 Bk. Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, 1: 198-205.

SONUÇ VE ÖNERİ

Klasik gramer öğretiminde meşhur olmuş ve yüzyıllar boyunca Osmanlı medreselerinde okutulan İmam Birgivî'nin *Avâmil*'i, başlangıç seviyesindeki öğrenciler için temel bir eserdir. Bu eserin Arap Dili öğretiminde köklü bir geleneğe sahip olduğu muhakkaktır. Dilinin basit ve sade olması, örneklerinin İslam ahlak ve itikadını yansıtması ve akılda kalıcı olması gibi özellikleri ile Arapçaya yeni başlayanları bu dili öğrenmeye teşvik etmektedir.

Bu eserde matematiksel bir yöntem kullanılarak konuların ele alınışında basitlik ve sadelik esas alınmıştır. Bu yönüyle öğrencilerin kaideleri ezberlemesi kolaylaşmıştır. Ayrıca kullanılan örneklerin diğer nahiv kitaplarında kullanılan örneklerden farklı olması onu benzerlerinden ayırmaktadır.

Avâmil gerek temel ve muhtasar bir kitap olması gerekse kendinden sonra okutulan kitaplara bir zemin hazırlaması bakımından önem arz eder. Ayrıca senelerce Osmanlı medreselerinde okutulması ve üzerinde birçok çalışmanın yapılması onun önemini gösteren bir diğer unsurdur.

Avâmil'in diğer nahiv kitapları ile mukayesesi yapıldığında kendisinden önce yazılan Cürcânî'nin *el-Avâmilü'l-mie*'sinden etkilendiği ve kendisinden sonra telif edilen bazı eserleri de etkilediği müşahede edilir.

Köklü bir geleneğe sahip olan ve yıllarca medreselerde okutularak tecrübe edilen bu eserin gerek İmam-Hatip Liselerinde gerekse İlahiyat Fakültelerinin Arapça hazırlık sınıflarında okutulmasını önermekteyiz. Zira klasik temel Arapça eserleri ile modern Arapça kitapların birlikte okutulmasının Arapça tedrisatını daha güçlü ve verimli hale getireceği kanaatindeyiz. Böylece Arapça öğrenen hem klasik Arapça öğretimi geleneğinden ayrılmamış olacak hem de günümüz Arapçasına yabancı kalmamış olacaktır. Ayrıca Avâmil'in sistematliğini esas alan Arapça öğretim silsilelerinin yazılmasını da öneriyoruz.

KAYNAKÇA

- Ahmer, Halef B., *Mukaddime fi'n-nahv*. Thk. İzzeddîn et-Tenûhî. Dimeşk: Matbû'âtu Müdiriyyeti İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, 1961.
- Arslan, Ahmet Turan. "Arap Gramerinde İki Avâmil Risalesi ve Bunların Mukayesesi". *İlam Araştırma Dergisi* 1/2 (1996): 161-176.
- _____. "İmam Birgivi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *İmam Birgivi Sempozyumu*. Haz. Mehmet Şeker. Ankara: TDV Yayınları 1994.
- _____. *İmam Birgivi Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1981.
- el-Bağdadî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-Arifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Asâru'l-Mu-sannifîn*. İstanbul: Maarif Vekâleti, 1951.
- Birgivi, Mehmed Efendi. *Avâmil ve İzhâr*. Trc. Arif Erkan. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 1985.
- el-Cürcânî, Abdülkâhir. *El-Avâmilü'l-mie*. Thk. Bedrâvî Zehrân. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Çakır, Mehmet. "Birgivi'nin el-İzhâr'ında İzlediği Öğretim Yöntemi". *İmam Birgivi Sempozyumu*. Haz. Mehmet Şeker. Ankara: TDV Yayınları 1994.
- Çelebi, Muharrem. "Muhtasar Nahiv Kitaplarına Bir Bakış". *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5 (1989): 1-31.
- _____. "İmam Birgivi'nin Dilçiliği". *İmam Birgivi Sempozyumu*. Haz. Mehmet Şeker. Ankara: TDV Yayınları 1994.
- Çelebi, Kâtip. *Keşfu'z-zunûn an esâmâ'l-kütüb ve'l funûn*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Durmuş, İsmail. "Avâmilü'l-Mie". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 106-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Düzenli, M. Yaşar. "Balıkesirli Bir Osmanlı Aydını: İmam Birgivi". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/4 (2000): 228-247.
- Hazer, Dursun. "Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/1 (2002): 274-293.
- Küçükşarı, Mücahit. "Dil Öğretimindeki Metodoloji ve Yaklaşım Farklılıkları Bakımından İbn Âcurrûm'un *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiye*'si

ve Birgivi'nin *el-Avâmil'i* Üzerine Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/1 (2018): 221-250.

Mehmed Tahir Efendi, Bursalı. *Osmanlı Müellifleri*. Haz. A. Fikri Yavuz – İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınları, 1972.

Talu, Mehmet. *Sarf ve Nahve Giriş*. İstanbul: 1998.

Yüksel, Emrullah. "Mehmet Birgivi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (1977): 175-185.

____ "Birgivi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 191-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.